



Statistische Trends

Politieke betrokkenheid in Nederland

Hans Schmeets

December 2017

Inhoud

1. Inleiding	3
2. Resultaten	5
2.1 Deelname aan verkiezingen	5
2.2 Politieke activiteiten	7
2.3 Interesse in politiek	10
3. Effect van politieke interesse op politieke participatie	11
4. Conclusie en discussie	12
Literatuur	13
Bijlage	15

Uit het onderzoek *Sociale samenhang en Welzijn* dat gehouden is in de periode 2012–2016 blijkt dat de interesse van Nederlanders voor politieke onderwerpen tussen 2012 en 2014 iets gedaald is, met daarna een stabilisatie. Deze per saldo dalende trend in politieke interesse gaat niet gepaard met een afname van de politieke participatie, zoals het stemmen bij Tweede Kamerverkiezingen en deelname aan de politieke activiteiten in deze periode. Politieke participatie verschilt tussen bevolkingsgroepen. Bij de Tweede Kamerverkiezingen in 2012 waren ouderen, hoger opgeleiden, gehuwden, hoge inkomensgroepen, en mensen met Nederlandse achtergrond oververtegenwoordigd onder de stemmers. Er zijn in dat opzicht bepaalde parallellen te trekken met de interesse voor politiek, zoals de grotere belangstelling hiervoor bij hoger opgeleiden. Maar er zijn ook duidelijke verschillen, zoals de mindere interesse van vrouwen voor politiek die zich niet manifesteert in een lagere opkomst bij de verkiezingen.

1. Inleiding

Op 15 maart 2017 werd gestemd voor de Tweede Kamer. Dit waren de zesde TK-verkiezingen sinds 2002. In de tussentijdse periode vonden grote politieke verschuivingen plaats, zoals de opkomst en neergang van de Lijst Pim Fortuyn (LPF) en Trots op Nederland (TON), de groei van de SP, en de opkomst van de Partij voor de Vrijheid (PVV). Er kwam ook meer ruimte voor nieuwe partijen die zich richtten op specifieke doelgroepen. Er was weinig sprake van rust en er traden sterke politieke fluctuaties op (Tillie et al., 2016). Verkiezingsuitslagen worden steeds minder voorspelbaar¹. Kiezers zijn vaker zwevend, soms tot in het stemhokje. Minder dan een kwart van de kiezers is een aanhanger van een politieke partij². Ook het aantal politieke partijen dat meedingt naar de gunst van de kiezer groeit: bij de recente verkiezingen waren dat er 28 waarvan er uiteindelijk 13 in de Kamer terecht zijn gekomen. Ook lijkt de band die de kiezer met bepaalde partijen heeft, bijvoorbeeld vanuit (ideologische) grondhoudingen zoals over religie, liberalisme en socialisme, te vervagen. De gang naar het stemlokaal is zeker geen vanzelfsprekendheid meer. Steeds meer wegen zogenoemde kortetermijnfactoren zoals meningen over (actuele) politieke kwesties en politici, mee bij de stemkeuze. De veelheid van deze, vaak in elkaar verweven, factoren maakt het lastig om de motivering van de stemkeuze van de kiezer en de beslissing om deel te nemen aan de verkiezingen, te doorgronden.

Stemmen is de meest directe manier om de politiek te beïnvloeden. Maar er zijn meer manieren om dit te doen, bijvoorbeeld via een bericht in de media, via een politieke partij of politicus, deelname aan bijeenkomsten van de overheid, meedoen met een actiegroep of demonstratie, en via discussies op het internet. Een gangbare indeling is die tussen

¹ De Partij voor de Dieren, opgericht in 2001, heeft inmiddels vijf zetels. En in 2011 kwam met 50Plus een partij in de arena die zich richtte op de belangen van ouderen, en verdubbelde naar vier zetels. Met DENK en Artikel 1 zijn in 2016 nieuwe partijen opgericht die zich richten op migranten, waarvan DENK drie zetels wist te behalen. Ook het Forum voor Democratie, vooral gericht op het gebruik van het referendum, kreeg er twee. Ondanks het verlies van de VVD, werd ze met 33 zetels de grootste partij, op grote afstand gevolgd door de PVV (20 zetels), D66 en het CDA (beide 19 zetels), de SP en GroenLinks (beide 14 zetels), en de PvdA die 29 zetels inleverde en terecht kwam op 9.

² Dat wordt ondersteund door de cijfers van het Nationaal Kiezersonderzoek dat vlak na de verkiezingen van 2012 is uitgevoerd, en waarin slecht 22 procent van het electoraat aangaf een aanhanger van een politieke partij te zijn (Schmeets, 2015, p. 156).

conventionele en onconventionele politieke participatie (Barnes en Kaase, 1979), ook wel aangeduid met geïstitutionaliseerde en niet-geïstitutionaliseerde vormen van participatie (Marien, Hooghe en Quintelier, 2010). Conventionele activiteiten zijn ingebed binnen de wettelijke kaders van de kieswet, zoals het stemmen bij verkiezingen, lidmaatschap van een politieke partij, en het contacteren van een politicus of ambtenaar. Onconventionele activiteiten vallen daarbuiten, en zijn soms wettelijk niet toegestaan, zoals de deelname aan bepaalde demonstraties of actiegroepen. In de literatuur wordt enerzijds gewezen op een afname van de politieke betrokkenheid, met zowel een daling van conventionele als onconventionele participatie (o.a. Putnam, 2000), dan wel op een toename van de onconventionele politieke participatie ten koste van de conventionele participatie (Dalton, 2008; Norris, 2011).

Dit artikel beschrijft de resultaten van een onderzoek naar de politieke participatie van Nederlanders. Daarbij staat de vraag centraal hoe deze participatie zich in Nederland ontwikkelt, en in welke mate ze verschilt tussen bevolkingsgroepen. Dit is onderzocht door te kijken naar de deelname aan verkiezingen (paragraaf 2.1) en de deelname aan politieke acties om de politiek of overheid te beïnvloeden (paragraaf 2.2). Daarnaast is onderzocht hoe de interesse in de politiek zich ontwikkeld heeft en in welke mate deze verschilt tussen bevolkingsgroepen (paragraaf 2.3), en tenslotte, wat de samenhang is tussen politieke interesse en politieke participatie (paragraaf 3). Afgesloten wordt met een conclusie en discussie in paragraaf 4. In dit artikel is vooral gebruik gemaakt van gegevens van het onderzoek Sociale samenhang en Welzijn, dat in de periode 2012–2016 is uitgevoerd onder ruim 38 duizend personen van 15 jaar of ouder (zie kader).

Vraagformuleringen in het onderzoek Sociale samenhang en Welzijn

De deelname aan politieke acties is vastgesteld door de deelnemers aan het onderzoek te vragen of ze in de afgelopen vijf jaar in dit kader de volgende activiteiten hebben gedaan: (1) radio, tv of krant ingeschakeld; (2) politieke partij of organisatie ingeschakeld; (3) inspraak-bijeenkomst of hoorzitting bijgewoond; (4) contact opgenomen met een politicus of ambtenaar; (5) meegedaan aan een actiegroep; (6) deelname aan een demonstratie of protestactie; (7) meegedaan aan handtekeningenactie; (8) via internet of e-mail meegedaan aan een politieke actie; (9) iets anders heeft gedaan om iets politiek aan de orde te stellen. De activiteiten 1 tot en met 4 worden beschouwd als conventionele politieke activiteiten; de activiteiten 5 tot en met 8 als onconventionele activiteiten.

Tevens is de deelnemers aan het onderzoek gevraagd of ze hebben gestemd bij de meest recente Tweede Kamerverkiezingen in 2012, en in welke mate ze geïnteresseerd zijn in de politiek.

2. Resultaten

2.1 Deelname aan verkiezingen

Ontwikkeling deelname verkiezingen 2006–2017

De verkiezingsopkomst in 2017 was met 80,8 procent relatief hoog: een stijging van 6,2 procentpunten ten opzichte van die in 2012 en van 5,4 procentpunt ten opzichte van die in 2010 (tabel 2.1.1). De opkomst in 2017 is vergelijkbaar met die in 2006, toen 80,4 procent van het electoraat naar de stembus ging. De hoge opkomst in 2017 is opvallend omdat sinds 2010 het stemmen per volmacht door aanscherping van de regels lastiger is geworden: de volmachtstemmer moest een kopie van een identiteitsbewijs van de volmachtgever laten zien. Uit de resultaten van het Nationaal Kiezersonderzoek (NKO) blijkt dat het stemmen per volmacht is afgenomen van 12 procent in 2006 naar 8 procent in 2010 en 7 procent in 2012 (Schmeets en Gielen, 2015). Dat biedt een verklaring voor de afname van de opkomst met 5 procentpunten in 2010 en bijna 6 procentpunten in 2012 ten opzichte van 2006. En dat maakt de hoge opkomst bij de recente verkiezingen in 2017 bijzonder, ook in een internationale vergelijking.

2.1.1 Deelname aan verkiezingen, politieke activiteiten en politieke interesse, 2006–2017

Politieke acties in afgelopen 5 jaar

Gestemd TK-verkiezingen	Conventioneel							Onconventioneel					Politieke interesse	
	Totaal	Totaal	Media	Politieke partij	Bijeenkomst overheid	Contacteren politicus	Totaal	Actiegroep	Demonstratie	Handtekeningactie	Internet	Andere manieren		
	%													
2006	80,4													
2010	75,4													
2012	74,6	44,1	25,8	16,7	3,8	7,2	9,7	30,2	3,6	5,3	25,4	11,1	5,8	54,8
2013		45,5	26,4	17,6	3,7	6,6	9,3	31,1	2,9	4,2	26,7	11,0	5,5	52,3
2014		44,6	25,6	16,6	3,9	6,0	9,7	30,2	3,4	4,5	25,5	10,9	5,6	48,7
2015		44,1	26,0	18,0	3,3	6,1	8,7	29,5	3,2	4,4	25,2	10,6	5,5	48,6
2016		47,2	28,3	19,6	3,4	7,2	9,3	31,4	4,0	3,9	26,9	12,2	5,9	49,4
2017	80,8													
Totaal		45,1	26,4	17,7	3,6	6,6	9,4	30,5	3,4	4,4	25,9	11,1	5,7	50,8

Bron: Kiesraad en CBS (S&W).

Verschillen deelname verkiezingen tussen bevolkingsgroepen

In het onderzoek Sociale samenhang en Welzijn, gehouden in de periode 2012–2016, is gevraagd naar de deelname aan de Tweede Kamerverkiezingen. Daaruit kwam naar voren dat 79,8 procent zegt te hebben gestemd bij laatste verkiezingen in 2012 (tabel 2.1.2). Dat is een hoger percentage dan het officiële opkomstcijfer in 2012. Een van de verklaringen voor dit verschil is de ondervertegenwoordiging van niet-stemmers in het onderzoek.

De opkomst van mannen verschilt niet van die van vrouwen. Wel zijn er verschillen tussen leeftijdsgroepen. Ouderen doen meer mee aan verkiezingen dan jongere leeftijdsgroepen: de opkomst neemt toe van 71 procent onder 18- tot 25-jarigen tot 86 procent onder 65- tot 75-jarigen; de opkomst onder de 75-plussers is 84 procent. Opleiding en inkomen zijn sterk onderscheidend. De deelname aan de Tweede Kamerverkiezingen onder de laagst opgeleiden is 65 procent, en neemt met het stijgen van het opleidingsniveau toe tot 89 procent onder de hoogst opgeleiden. Mensen die het minst te besteden hebben, gaan het minst vaak naar de stembus (68 procent); de opkomst loopt op tot 87 procent onder de hoogste inkomens. Verder is de verkiezingsdeelname van gehuwden met 83 procent beduidend groter dan van verweeduwen (80 procent), ongehuwden (74 procent) of mensen die gescheiden zijn (74 procent). Ook de migratieachtergrond is relevant: 58 procent van de stemgerechtigden met een niet-westerse migratieachtergrond en 68 procent van de stemgerechtigden met een westerse migratieachtergrond zijn naar de stembus gegaan. Daarmee blijft hun deelname beduidend achter bij groep met een Nederlandse achtergrond (83 procent).

Indien deze kenmerken samen worden opgenomen in een regressieanalyse, blijkt dat ze elk – met uitzondering van geslacht – een unieke bijdrage leveren aan de verklaring van de opkomst. Opleiding is voor deze vorm van politieke participatie het meest onderscheidend (zie tabel in bijlage). De kans dat iemand met een vmbo-opleiding naar de stembus gaat is 1,4 keer zo groot als bij een persoon met uitsluitend basisonderwijs. Deze kans loopt verder op tot 2,5 bij middelbaar opgeleiden, 5,6 bij hbo-ers, en 5,7 bij academici. Ook wordt er meer gestemd naarmate het inkomen van het huishouden hoger is. Gecorrigeerd voor de andere kenmerken blijken stemgerechtigden in de leeftijd van 18 tot 25 jaar iets vaker naar het stemlokaal te gaan dan 25- tot 35-jarigen (odds ratio = 0,8), maar zich niet te onderscheiden van 35- tot 45-jarigen. Vervolgens neemt de kans op stemmen toe tot 3,1 bij 75-plussers. Verder blijkt dat gehuwden vaker stemmen dan personen met een andere burgerlijke staat, en dat personen met een Nederlandse achtergrond meer naar de stembus gaan dan personen met een migratieachtergrond.

2.2 Politieke activiteiten

2.1.2 Deelname aan verkiezingen, politieke activiteiten en politieke interesse naar bevolkingskenmerken, 2012/2016

	Gestemd TK-verkiezingen 2012	Politieke acties in aflopen 5 jaar	Conventioneel	Onconventioneel	Politieke interesse
	%				
Geslacht					
Man	79,7	47,4	30,0	31,1	58,2
Vrouw	78,9	42,8	23,0	29,9	43,6
Leeftijd					
15 tot 25 jaar	70,7	51,7	30,3	33,9	38,2
25 tot 35 jaar	72,1	50,7	27,4	35,4	47,2
35 tot 45 jaar	76,6	48,9	27,7	34,3	51,3
45 tot 55 jaar	79,5	47,5	28,7	32,3	53,1
55 tot 65 jaar	84,4	45,3	27,1	31,2	57,6
65 tot 75 jaar	86,4	37,0	22,8	24,0	56,8
75 jaar en ouder	84,3	25,9	16,8	14,7	51,8

2.1.2 Deelname aan verkiezingen, politieke activiteiten en politieke interesse naar bevolkingskenmerken, 2012/2016 (slot)

	Gestemd TK-verkiezingen 2012	Politieke acties in aflopen 5 jaar	Conventioneel	Onconventioneel	Politieke interesse
	%				
Opleiding					
Basisonderwijs	64,9	23,6	14,7	12,8	27,9
Vmbo	73,0	30,3	17,4	18,2	36,7
Mbo, havo, vwo	78,4	45,1	26,1	29,8	50,5
Hbo	89,5	60,1	35,4	43,8	66,5
Wo, doctor	89,3	65,4	38,5	50,4	78,0
Besteedbaar huishoudinkomen					
Eerste (laagste) kwartiel	67,7	41,5	23,5	28,4	43,0
Tweede kwartiel	76,3	38,2	21,8	25,4	43,4
Derde kwartiel	81,5	45,9	26,8	30,8	50,7
Vierde (hoogste) kwartiel	87,0	51,7	31,3	35,4	61,4
Migratieachtergrond					
Nederland	83,3	45,5	26,5	31,1	52,1
Westers	67,6	47,3	29,1	31,9	52,9
Niet-westers	57,9	39,3	23,3	24,4	38,9
Burgerlijke staat					
Gehuwd	83,2	44,0	26,6	29,2	53,4
Gescheiden	73,9	41,8	24,3	28,5	52,2
Weduwe/weduwenaar	79,6	25,8	15,0	16,2	46,4
Ongehuwd	74,4	51,2	28,8	35,7	47,7
Totaal	79,3	45,1	26,4	30,5	50,8

Bron: CBS (S&W).

Ontwikkeling politieke activiteiten 2012–2016

Gemiddeld genomen over de jaren 2012 tot en met 2016 zegt 45 procent van het electoraat in de laatste vijf jaren politiek actief te zijn geweest. In de vier afzonderlijke onderzoeksjaren 2012, 2013, 2014 en 2015, die dus betrekking hebben op de periode 2008–2015, is dit aandeel niet veranderd: 44 à 45 procent zegt aan minstens één politieke actie te hebben deelgenomen (tabel 2.1.1). In de aanloop naar de verkiezingen van 2017 daarentegen is er een toename te zien: in 2016 gaf 47 procent aan in de afgelopen vijf jaar actie te hebben ondernomen om de politiek te beïnvloeden.

De deelname aan de meeste specifieke activiteitsvormen is in de periode 2012–2016 nauwelijks veranderd. Het inschakelen van de radio, tv of krant is toegenomen (van 17 naar 20 procent), terwijl de deelname aan demonstraties iets is gedaald (van 5 naar 3 procent).

Wanneer we de specifieke activiteitsvormen indelen in conventionele en onconventionele politieke activiteiten, dan heeft gemiddeld genomen over de jaren 2012 tot en met 2016 26 procent van de 15-plussers deelgenomen aan minstens een van de vier conventionele politieke acties, en 31 procent aan minstens een van de vier onconventionele. In de periode 2012–2016 zijn nauwelijks verschuivingen opgetreden in de deelname aan onconventionele activiteiten. De deelname aan conventionele activiteiten daarentegen is recentelijk licht gestegen, namelijk van 26 procent in 2015 naar 28 procent in 2016. Er is dus geen sprake van een teloorgang van de conventionele participatie in Nederland, mede gelet op de hoge opkomst bij de recente verkiezingen.

Verschillen politieke activiteiten tussen bevolkingsgroepen

In tegenstelling tot bij deelname aan verkiezingen, waar geen man-vrouw-verschil bestaat, nemen mannen meer deel aan politieke activiteiten dan vrouwen: 47 procent van de mannen tegen 43 procent van de vrouwen heeft op een of andere manier geprobeerd de politiek te beïnvloeden (tabel 2.1.2). Dit sekseverschil bestaat echter alleen bij deelname aan conventionele politieke acties zoals inschakelen van de media, en het leggen van contact met politici en ambtenaren.

De deelname aan politieke activiteiten laat tot 65 jaar weinig verschillen zien. Met 37 procent onder de 65–74-jarigen en 26 procent onder de 75-plussers is de deelname onder ouderen beduidend geringer. Dit verschil in deelname tussen 65-plussers en 65-minners bestaat zowel bij conventionele als bij onconventionele activiteiten. De deelname aan specifieke actievormen laat soms andere leeftijdspatronen zien (tabel 2.2.1): zo neemt het inschakelen van media met het vorderen van de leeftijd af van een kwart van de 15- tot 25-jarigen tot iets meer dan een op de tien van de 75-plussers. De deelname aan hoorzittingen, en het benaderen van politici of ambtenaren daarentegen nemen tot 65 jaar met het vorderen van de leeftijd toe, waarna deze onder de oudste leeftijdsgroepen weer afnemen.

Net zoals bij deelname aan verkiezingen is ook bij deelname aan politieke activiteiten het opleidingsniveau het meest onderscheidend. Terwijl van personen met alleen basisonderwijs nog geen kwart politiek actief is, doen bijna twee op de drie academici mee aan politieke activiteiten. Dit verschil naar opleidingsniveau is bij onconventionele activiteiten nog groter dan bij conventionele. Inkomen zorgt voor minder variatie in politieke activiteit en dit geldt voor vrijwel alle actievormen. De politieke activiteit verschilt met percentages oplopend van 42 procent tot 46 procent relatief weinig tussen het eerste, tweede en derde inkomenskwartiel, en is met 52 procent het grootst onder het vierde kwartiel. De verschillen naar migratieachtergrond zijn evenmin groot: de politieke activiteit van niet-westerse migranten is 39 procent, van westerse migranten 47 procent en van de groep met een Nederlandse achtergrond 46 procent. Voor sommige actievormen is dit participatiepatroon naar migratieachtergrond anders: personen met een Nederlandse achtergrond nemen meer deel aan hoorzittingen, en schakelen vaker politici of ambtenaren in, maar doen daarentegen iets

2.2.1 Deelname aan politieke acties in een periode van vijf jaar naar bevolkingskenmerken, 2012/2016

	Media	Politieke partij	Bijeenkomst overheid	Contacten politicus	Actiegroep	Demonstratie	Handtekeningactie	Internet	Andere manieren
	%								
Geslacht									
Man	18,8	4,8	8,8	12,2	3,9	4,8	25,3	12,6	7,3
Vrouw	16,6	2,4	4,5	6,6	2,9	4,1	26,5	9,7	4,1
Leeftijd									
15 tot 25 jaar	26,2	2,3	3,7	5,0	3,4	7,3	26,0	14,0	4,0
25 tot 35 jaar	20,5	2,5	4,8	7,5	2,5	5,3	28,8	14,5	4,6
35 tot 45 jaar	18,2	3,1	6,2	10,2	3,4	4,3	29,5	13,4	6,0
45 tot 55 jaar	18,4	4,2	8,4	11,3	3,9	4,7	27,8	11,5	6,8
55 tot 65 jaar	15,8	5,2	9,0	12,1	4,3	4,9	27,5	10,9	7,3
65 tot 75 jaar	12,6	4,5	7,7	10,0	3,3	2,4	21,3	7,3	5,6
75 jaar en ouder	10,5	2,4	4,3	6,1	2,3	1,3	13,6	2,7	3,5

2.2.1 Deelname aan politieke acties in een periode van vijf jaar naar bevolkingskenmerken, 2012/2016 (slot)

	Media	Politieke partij	Bijeenkomst overheid	Contacteren politicus	Actiegroep	Demonstratie	Handtekeningactie	Internet	Andere manieren
	%								
Opleiding									
Basisonderwijs	11,6	1,8	2,1	3,6	1,2	1,7	10,9	3,3	1,8
Vmbo	13,3	1,7	2,4	4,2	1,7	2,4	15,7	4,6	2,1
Mbo, havo, vwo	18,4	3,2	5,4	8,1	3,1	4,2	24,9	10,7	5,0
Hbo	21,6	5,3	10,9	14,7	5,4	6,8	37,7	17,2	9,2
Wo, doctor	20,6	7,5	16,1	19,6	6,7	7,8	43,2	22,1	12,8
Besteedbaar huishoudinkomen									
Eerste (laagste) kwartiel	17,1	3,5	4,8	7,9	3,5	5,5	23,0	11,7	5,0
Tweede kwartiel	15,5	2,5	4,2	6,4	2,5	3,4	21,8	8,1	3,6
Derde kwartiel	17,9	3,3	6,5	9,1	3,3	4,3	26,3	11,0	5,7
Vierde (hoogste) kwartiel	19,4	4,9	9,7	12,7	4,1	4,7	30,6	13,3	7,6
Migratieachtergrond									
Nederland	17,0	3,7	7,0	9,9	3,3	4,1	26,7	11,1	5,8
Westers	21,4	4,0	6,8	9,6	4,9	5,9	26,9	13,2	6,9
Niet-westers	19,6	2,1	3,8	4,7	2,9	5,9	18,8	9,4	3,6
Burgerlijke staat									
Gehuwd	16,6	4,1	7,6	10,6	3,3	3,4	25,6	9,8	5,7
Gescheiden	15,7	3,8	5,7	9,9	3,6	4,3	24,0	10,9	6,6
Weduwe/weduwenaar	8,5	2,3	4,6	5,7	2,1	1,8	15,2	3,5	3,2
Ongehuwd	21,6	3,0	5,7	7,9	3,8	6,5	29,0	14,6	5,8
Totaal	17,7	3,6	6,6	9,4	3,4	4,4	25,9	11,1	5,7

Bron: CBS (S&W).

minder mee met protestacties dan personen met een migratieachtergrond. Kijkend naar burgerlijke staat zijn ongehuwden met 51 procent het meest politiek actief, gevolgd door gehuwden (44 procent), gescheidenen (42 procent) en verweduwden (26 procent).

De bovengenoemde bevolkingskenmerken hebben – met uitzondering van inkomen – een zelfstandig effect op de politieke activiteiten, zowel op de conventionele als op de onconventionele vorm (zie tabel bijlage). Ook na correctie voor de andere kenmerken laten de verschillende bevolkingsgroepen een vergelijkbaar participatiepatroon zien: mannen zijn meer politiek actief dan vrouwen, waarbij dit alleen geldt voor conventionele activiteiten. Opleiding is het meest onderscheidend, en dan vooral voor onconventionele politieke activiteiten zoals deelname aan protestacties. Zo is de kans dat een vmbo-er aan onconventionele acties deelneemt 1,4 keer zo groot als dat iemand met alleen basisonderwijs dat doet. Vervolgens loopt die kans op tot 6,0 bij academici. Bij conventionele activiteiten varieert deze kansverhouding van 1,1 tot 3,1. Bij leeftijd zorgt de correctie ervoor dat de jongste groep het meest politiek actief is, 25- tot 65-jarigen niet van elkaar verschillen, en 65-plussers nog minder actief zijn. Dit patroon geldt vooral voor de onconventionele activiteiten. Bij conventionele activiteiten treden nauwelijks leeftijdsverschillen op, met uitzondering van de sterke participatie onder jongeren.

Het leeftijds patroon ziet bij deelname aan politieke acties dus heel anders uit dan bij deelname aan verkiezingen. Ook bij inkomen, migratieachtergrond, en burgerlijke staat verschillen de patronen. Zo is inkomen nauwelijks relevant voor deelname aan politieke acties.

2.3 Interesse in politiek

Ontwikkeling politieke interesse 2012–2016

Gemiddeld genomen over de periode 2012–2016 geeft 51 procent van de 15-plussers aan tamelijk tot zeer geïnteresseerd te zijn in de politiek; de overige 49 procent zegt weinig tot geen belangstelling hiervoor te hebben. Er is wel een verschuiving opgetreden in de jaren 2012–2016: gaf in het verkiezingsjaar van 2012 nog 55 procent aan interesse voor de politiek te hebben, daarna nam dat aandeel af naar 52 procent in 2013 en 49 procent in 2014. In 2015 en 2016 is dit percentage stabiel gebleven (tabel 2.1.1).

Verschillen politieke interesse tussen bevolkingsgroepen

De interesse in de politiek verschilt sterk tussen de bevolkingsgroepen. Vrouwen zijn met 44 procent beduidend minder in politieke onderwerpen geïnteresseerd dan mannen (58 procent) (tabel 2.1.2). De politieke interesse neemt toe met het vorderen van de leeftijd: van 38 procent onder 15- tot 25-jarigen tot achtereenvolgens 58 en 57 procent onder 55- tot 65-jarigen en 65- tot 75-jarigen, waarna de interesse afneemt tot 52 procent onder de 75-plussers. Opnieuw differentieert opleiding zeer sterk: van 28 procent onder de laagstopgeleiden tot 78 procent onder de hoogstopgeleiden. Inkomen is minder onderscheidend dan opleiding: het aandeel politiek geïnteresseerden loopt van 43 procent in de twee laagste inkomenskwartielen tot 61 procent in het hoogste kwartiel. Burgerlijke staat is nauwelijks gerelateerd aan politieke interesse. Wel relevant daarentegen is de migratieachtergrond: een minderheid van 39 procent van mensen met een niet-westerse migratieachtergrond heeft interesse in de politiek, tegen iets meer dan de helft van de mensen met een westerse migratieachtergrond of mensen met een Nederlandse achtergrond.

Ook na controle blijkt dat de bevolkingskenmerken onderscheidend zijn voor de belangstelling voor politieke onderwerpen (zie tabel bijlage). Het sterkst gerelateerd is het opleidingsniveau: hier stijgen de kansverhoudingen (odds ratio's) op politieke interesse, afgezet tegen de laagstopgeleiden, van 1,6 onder vmbo-ers tot 10,0 onder academici. Ook de relatie met geslacht en leeftijd is substantieel: vrouwen hebben minder politieke interesse dan mannen (odds ratio = 0,6) en bij leeftijd zorgt de correctie ervoor dat de interesse het grootst is onder 65-plussers (odds ratio = 2,5). Inkomen, burgerlijke staat en migratieachtergrond zijn minder onderscheidend.

3. Effect van politieke interesse op politieke participatie

Er is een duidelijke samenhang tussen politieke interesse en politieke participatie. Personen die politiek geïnteresseerd zijn gaan vaker naar de stembus ($r = 0,29$) en doen meer mee aan politieke activiteiten ($r = 0,15$), waarbij dit laatste sterker geldt voor onconventionele acties ($r = 0,14$) dan voor conventionele acties ($r = 0,09$).

Effect politieke interesse op deelname verkiezingen

Opname van politieke interesse in de analysemodellen leidt ertoe dat de verklaarde variantie voor politieke participatie toeneemt van 15,5 naar 22,9 procent. De kans dat men naar de stembus gaat, is 3,9 keer zo groot voor politiek geïnteresseerden als voor niet-politiek geïnteresseerden. Dan blijkt ook dat de opkomst van vrouwen een factor 1,2 hoger is dan van mannen; dit betekent dat indien mannen en vrouwen niet zouden verschillen in politieke interesse, vrouwen meer gaan stemmen dan mannen. Verder zorgt de opname van politieke interesse in het model ervoor dat de verschillen tussen de opleidings- en leeftijdsgroepen iets minder scherp worden. Het toevoegen van politieke acties aan het model laat zien dat iemand die politiek actief is ook meer de gang naar het stemlokaal weet te vinden. Onconventionele acties hebben met een factor van 1,7 een sterker effect dan conventionele (factor 1,2).

Effect politieke interesse op politieke activiteit

Indien politieke interesse toegevoegd wordt aan de drie politieke actiemodellen (politieke acties, conventionele acties, onconventionele acties) in de bijlage-tabel, dan levert dit een toename op van de verklaarde variantie met respectievelijk 4,0, 2,5 en 4,0 procent. Ook dan verschuift het sekseverschil in de richting van een sterkere participatie van vrouwen: er is geen man-vrouw-verschil meer in de deelname aan politieke acties (odds ratio = 1,0), de grotere politieke actie van mannen bij conventionele vormen wordt iets minder groot (odds ratio = 0,8), en vrouwen doen nu meer dan mannen mee aan onconventionele acties (odds ratio = 1,2). Verder nemen de verschillen in deze vormen van politieke actie tussen de leeftijdsgroepen toe, en tussen de opleidingsgroepen iets af. Het toevoegen van andere indicatoren die relevant zijn voor politieke activiteit, zoals het vertrouwen in (politieke) instituties, biedt hierbij geen aanvullende inzichten³⁾.

³⁾ De opkomstkans neemt toe naarmate er vertrouwen is in de medemens (odds ratio = 1,4), rechters (1,1), kerken (1,3) en Tweede Kamer (1,5) en wantrouwen jegens banken (0,8), en ambtenaren (0,8). Bij de drie vormen van politieke acties (alle, conventioneel, onconventioneel) spelen behalve het vertrouwen in de medemens (1,4; 1,1; 1,5), de vertrouwensaspecten een minder prominente rol. Wantrouwen jegens banken (0,8; 0,9; 0,8), grote bedrijven (0,8; niet significant (n.s.); 0,8), politie (n.s.; 0,9; n.s.), en Tweede Kamer (0,9; n.s.; 0,9) gaat samen met meer participatie. Daarnaast resulteert vertrouwen in rechters in meer acties (1,1), in kerken in meer conventionele acties (1,1), in de Europese Unie in meer onconventionele acties (1,1), en in ambtenaren in zowel meer onconventionele (1,1) en minder conventionele acties (0,9).

4. Conclusie en discussie

Erodeert de politieke participatie? Het antwoord is een volmondig 'nee'. Aan de Tweede Kamerverkiezingen van 2017 heeft 81 procent van het electoraat deelgenomen. Dat is vergelijkbaar met 2006, en een duidelijke stijging ten opzichte van 2010 en 2012 toen nog driekwart naar de stembus ging. Daarmee kent Nederland een hoge opkomst, ook in Europese context.

Evenmin zijn er aanwijzingen dat de deelname aan acties om de politiek te beïnvloeden is gedaald. Bijna de helft van de 15-plussers (47 procent) zei in 2016 in de afgelopen vijf jaar meegedaan te hebben aan politieke activiteiten. Dit is meer dan in de jaren 2012–2015 toen dit aandeel rond 44 procent lag. Ook cijfers uit andere bronnen laten geen dalende trends in politieke participatie zien, ook over een langere periode (Linssen, 2016; Linssen, et al., 2017). Deze bevinding staat, althans voor Nederland, haaks op opvattingen dat de politieke participatie erodeert (Putnam, 2000). Ook bieden de cijfers geen steun voor de gedachte dat de deelname aan onconventionele vormen van politieke actie zijn toegenomen ten koste van conventionele (Dalton, 2008; Norris, 2011). Bovendien is de deelname aan typisch onconventionele vormen zoals deelname aan protestacties of actiegroepen in Nederland laag, en er is geen aanwijzing dat deze manieren om de politiek te beïnvloeden aan kracht hebben gewonnen.

Een belangrijke drijfveer van politieke participatie is de interesse voor de politiek. De helft van de Nederlanders gaf in 2016 aan tamelijk tot veel interesse voor politieke onderwerpen hebben; dit was alleen in het verkiezingsjaar 2012 en in 2013 iets meer. Evenmin zijn er aanwijzingen dat er verschuivingen in politieke interesse op de langere termijn, in de periode 2001–2012, hebben plaatsgevonden (Schmeets en Van der Bie, 2008; Schmeets, 2011; Schmeets en Gielen, 2015).

De opkomst bij de verkiezingen voor de Tweede Kamer verschilt sterk tussen bevolkingsgroepen. Vooral de verschillen naar opleiding zijn groot: hoe hoger het opleidingsniveau, hoe meer er gestemd wordt. Ook hogere inkomens gaan vaker naar de stembus dan lagere inkomens. Dat opleiding en inkomen van invloed zijn, betekent dat hulpbronnen in de vorm van kennis, vaardigheden en financiële middelen, een verklaring bieden voor de deelname aan de verkiezingen. Dat is geen nieuw inzicht en komt overeen met andere bevindingen (Dalton, 2008; Desposato en Norrander, 2009). Verder gaan ouderen, gehuwden en mensen met een Nederlandse achtergrond relatief vaak naar de stembus. Mannen en vrouwen verschillen niet.

Aangezien de interesse voor de politiek sterk samenhangt met de opkomst, zou verwacht mogen worden dat er veel parallellen waar te nemen zijn tussen de variatie in politieke interesse tussen bevolkingsgroepen en de variatie in opkomst tussen bevolkingsgroepen. Dat is echter maar ten dele het geval. Het geldt wel voor leeftijd, inkomen en opleiding (met de kanttekening dat opleiding scherper de verschillen in politieke interesse dan de verschillen in opkomst etaleert), maar niet voor burgerlijke staat en migratieachtergrond.

Ook zijn er contrasten tussen politieke activiteiten en opkomst. Vrouwen zijn minder politiek actief, maar dan louter met betrekking tot conventionele acties. De jongste leeftijdsgroep is politiek actiever dan met name de 65-plussers, maar gaat daarentegen minder vaak naar de stembus. Inkomen is nauwelijks relevant voor de deelname aan politieke acties, maar is wel gerelateerd aan de opkomst: hoge inkomens gaan meer stemmen dan lage inkomens. Ook bij de uitsplitsingen naar burgerlijke staat en migratieachtergrond bestaan verschillen tussen politieke activiteiten en opkomst. Alleen bij opleiding bestaan parallellen tussen beide participatievormen. Blijkbaar is de gang naar het stemlokaal toch een duidelijk andere activiteit dan deelname aan politieke activiteiten en politieke interesse.

Interesse in de politiek is verweven met politieke participatie. Indien de bevolkingsgroepen niet zouden verschillen in politieke interesse, ziet het beeld er anders uit. Dan blijkt dat vrouwen vaker naar de stembus gaan, en ook meer aan onconventionele acties deel te nemen dan mannen. Ook nemen de verschillen tussen de opleidingsgroepen af; de contrasten tussen de leeftijdsgroepen worden dan geringer bij de opkomst, maar nemen toe bij de politieke acties. Dit kan erop duiden dat een toename van interesse in politiek niet alleen zal bijdragen aan meer politieke participatie, maar dat dit ook zal doorwerken op de verschillen tussen de bevolkingsgroepen.

Literatuur

Barnes, S.H. en M. Kaase (1979). *Political action: Mass participation in five western democracies*. Beverly Hills, CA: Sage.

Dalton, R.J. (2008). Citizenship norms and the expansion of political participation. *Political Studies*, 56(1), 76–98.

Desposato, S. en B. Norrander (2009). The gender gap in Latin America: Contextual and individual influences on gender and political participation. *British Journal of Political Science*, 39(1), 141–162.

Gielen, W. en H. Schmeets (2015). De scheidlijnen tussen de achterbannen van de politieke partijen. In: Schmeets, H. (red.) *Het Nationaal Kiezersonderzoek 2006–2012*. Den Haag/Heerlen: CBS, 124–139.

Linssen, R. (2016). *Participation in context. Contextual and individual determinants of political participation in Europe and the Netherlands*. Dissertatie. Maastricht: Universitaire Pers Maastricht.

Linssen, R., Scheepers, P., Te Grotenhuis, M. en H. Schmeets (2017). Conventional and unconventional political participation in times of financial crisis in The Netherlands, 2002–2012. *Acta Politica* (in druk). <https://doi.org/10.1057/s41269-017-0051-3>.

Marien, S., Hooghe, M. en E. Quintelier (2010). Inequalities in non-institutionalised forms of political participation: A multi-level analyses of 25 countries. *Political Studies*, 58(1), 187–213.

Norris, P. (2011). *Democrat deficit: Critical citizens revisited*. Cambridge: Cambridge University Press.

Putnam, R.D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.

Schmeets, H. en R. Van der Bie (red.) (2008). *Het Nationaal Kiezersonderzoek 2006: Opzet, uitvoering en resultaten*. Den Haag/Heerlen: CBS.

Schmeets, H. (red.) (2011). *Verkiezingen: Participatie, Vertrouwen en Integratie*. Den Haag/Heerlen: CBS.

Schmeets, H. (red.) (2015). *Het Nationaal Kiezersonderzoek 2006–2012*. Den Haag/Heerlen: CBS.

Schmeets, H. en W. Gielen (2015). Verkiezingen: opkomst en oordeel. In: Schmeets, H. (red.), *Het Nationaal Kiezersonderzoek 2006–2012*. Den Haag/Heerlen: CBS, 114–123.

Tillie, J., van der Kolk, H., Aarts, K., en J. van Holsteyn (2016). *Rumoer: Nederlandse kiezers en politiek 1998–2012*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Bijlage

Effecten van bevolkingskenmerken op de opkomst Tweede Kamerverkiezingen in 2012, politieke acties en politieke interesse, 2012/2016

	Opkomst ¹⁾			Politieke acties			Conventionele acties			Onconventionele acties			Politieke interesse		
	Wald	O. R.	Sig.	Wald	O. R.	Sig.	Wald	O. R.	Sig.	Wald	O. R.	Sig.	Wald	O. R.	Sig.
Geslacht (man = ref.)	0,5			17,5		***	145,4		***	1,9			649,6		***
Vrouw		1,0			0,9	***		0,7	***		1,0			0,6	***
Leeftijd (15 tot 25 = ref.)	462,4		***	184,4		***	91,8		***	158,4		***	589,5		***
25 tot 35		0,8	**		0,8	***		0,7	***		0,8	***		0,9	*
35 tot 45		1,1			0,8	***		0,7	***		0,9			1,2	***
45 tot 55		1,4	***		0,8	***		0,8	***		0,9			1,5	***
55 tot 65		2,0	***		0,8	***		0,8	***		1,0			2,0	***
65 tot 75		2,9	***		0,6	***		0,7	***		0,8	***		2,5	***
75 of ouder		3,1	***		0,5	***		0,6	***		0,5	***		2,5	***
Opleiding (basisonderwijs = ref.)	1 006,1		***	1 512,8		***	702,4		***	1 476,7		***	2 397,4		***
Vmbo		1,4	***		1,3	***		1,1	*		1,4	***		1,6	***
Mbo, havo, vwo		2,5	***		2,2	***		1,8	***		2,5	***		2,9	***
Hbo		5,6	***		4,0	***		2,8	***		4,5	***		5,7	***
Wo, doctor		5,7	***		5,1	***		3,1	***		6,0	***		10,0	***
Inkomen huishouden (Eerste kwartiel = ref.)	149,8		***	5,6			13,2		**	6,2			101,0		**
Tweede		1,2	***		1,0			1,0			0,9			0,9	**
Derde		1,5	***		1,0			1,1			0,9			1,0	
Vierde		1,7	***		1,0			1,1	*		0,9	*		1,3	***
Burgerlijke staat (Gehuwd = ref.)	85,7		***	25,1		***	14,2		**	31,3		***	25,6		***
Gescheiden		0,7	***		1,0			1,0			1,0			1,1	*
Weduwe/weduwenaar		0,7	***		0,8	***		0,8	***		0,9	*		1,0	
Ongehuwd		0,8	***		1,1	**		1,0			1,2	***		1,2	***
Migratieachtergrond (Nederland = ref.)	608,1		***	32,6		***	13,9		***	43,1		***	16,8		***
Westers		0,4	***		1,1			1,1	**		1,0			1,0	
Niet-westers		0,4	***		0,8	***		0,9			0,8	***		0,9	***
Constant	2,4	1,1		93,2	0,5	***	242,6	0,3	***	419,4	0,2	***	366,9	0,3	***
%															
Nagelkerke R-kwadraat	15,5			10,6			5,8			9,9			16,7		

* p < 0,05 ** p < 0,01 *** p < 0,001

¹⁾ Gebaseerd op stemgerechtigden.

Bron: CBS (S&W, 2012/2016).

Verklaring van tekens

Niets (blanco)	Een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
.	Het cijfer is onbekend, onvoldoende betrouwbaar of geheim
*	Voorlopige cijfers
**	Nader voorlopige cijfers
2016–2017	2016 tot en met 2017
2016/2017	Het gemiddelde over de jaren 2016 tot en met 2017
2016/'17	Oogstjaar, boekjaar, schooljaar enz., beginnend in 2016 en eindigend in 2017
2014/'15–2016/'17	Oogstjaar, boekjaar, enz., 2014/'15 tot en met 2016/'17

In geval van afronding kan het voorkomen dat het weergegeven totaal niet overeenstemt met de som van de getallen.

Colofon

Uitgever
Centraal Bureau voor de Statistiek
Henri Faasdreef 312, 2492 JP Den Haag
www.cbs.nl

Prepress
CCN Creatie en visualisatie, Den Haag

Ontwerp
Edenspiekermann

Inlichtingen
Tel. 088 570 7070
Via contactformulier: www.cbs.nl/infoservice

© Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen/Bonaire, 2017.
Verveelvoudigen is toegestaan, mits het CBS als bron wordt vermeld.